

IFJÚSÁGI ÉLETMÓD ÉS SZOKÁSVIZSGÁLAT JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYÉBEN

Megbízó:

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzati Hivatal
Művelődési és Népjóléti Iroda

Támogató:

Gyermek- és Ifjúsági Koordinációs Tanács

Kutatók, közreműködők:

Antalné Laudancsek Anikó pedagógus
Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola hallgatói
Mihályi Ildikó személyügyi szervező, tudományos asszisztens
Murányi István szociológus
Péter Judit szociológus
Szarvák Tibor szociológus, szociálpolitikus, szociális munkás
Szoboszlai Zsolt szociológus

Szerzők:

Murányi István szociológus
Szoboszlai Zsolt szociológus

Témavezető:

Szoboszlai Zsolt szociológus, tudományos osztályvezető

Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja
Alföldi Tudományos Intézetének Társadalomkutató Osztálya

Szolnok, 1998. október-december

Tartalom

1. Mintavétel, módszerek	3
2. A minta néhány jellemzője	5
3. Családi háttér	8
4. Dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás	13
5. Társas kapcsolatok	20
6. Életmód	23
7. Értékek és elvek	25
8. Iskola – lakóhely – Európa	32
9. A kutatási eredmények alapján megfogalmazható javaslatok	35

Ifjúsági életmód és szokásvizsgálat Jász-Nagykun-Szolnok megyében

1. Mintavétel, módszerek

A kérdőíves kutatás N=1.600 fős mintáját úgy alakítottuk ki, hogy kellően reprezentálja a Jász-Nagykun-Szolnok megyei középiskolás korú fiatalokat nem, életkor, iskolatípus, valamint lakóhelyi jellemzők (helybéli, bejáró, kollégista) alapján. A mintavételi eljárás során a megye középiskoláiban nappali tagozaton tanuló fiatalok jelentették az alapsokaságot. A kérdőív önkitöltős jellegéből adódott, hogy alapegységként az iskolai osztály szerepelt. A *rétegzett mintavétel* során az első lépcsőnél az iskolatípusok, második lépcsőnél a az iskolatípusok településenkénti eloszlása, a harmadik lépcsőnél az évfolyamok megoszlása volt a rétegzési szempont. A konkrét iskolában, az utasításnak megfelelő évfolyamon belül az osztályok kiválasztása szisztematikus véletlen módszerrel történt. A kutatás adatfelvétele 1998. októberében zajlott.

A tanulmányban felhasznált alminták képzése során olyan társadalmi-demográfiai tényezőket és más jellemzőket vettünk figyelembe, amelyek egyrészt relevánsak a kutatási probléma szempontjából, másrészt statisztikailag még értékelhető elemszámú csoportok kialakítását tették lehetővé.

Tekintettel, hogy a kérdőívben meglehetősen sok változó szerepelt, ezért a feldolgozás során több olyan statisztikai analízist és változó összevonást használtunk, amelyek megkönnyítik az adatok értelmezését.

A *felhasznált eljárások* a következők voltak.

- *Főkomponens-analízis:* az eljárás alkalmas arra, hogy több változóból "kiszűrje" azok közös komponensét. A látszólag független állításról alkotott véleményekből az eljárás során kirajzolódik az az attitűd jellegű kognitív beállítódás, amelyről a válaszadó tudatosan esetleg nem is tud választ adni, de amely ott van minden egyes válasza mögött. A "közös részt" tartalma alapján nevezhetjük el. Az analízis során minden válaszoló kap egy súlyszámot (úgynevezett faktor-score-t), amely alapján a kérdezettek csoportjai is jellemezhetők. A főkomponenseken belüli sorrendet a kialakításában részt vevő változók factorsúlya alapján ismertetjük, feltüntetve a magyarázott varianciát is. (Matematikailag röviden így foglalható össze a módszer lényege: egy többdimenziós vektortérben az analízisbe bevont változóknak maximális szórású kombinációját állítjuk elő egy iterációs algoritmus segítségével.)
- A *klaszteranalízis* olyan matematikai módszer, amely képes az elemzésbe bevont változókat homogén csoportokba (clusterekbe) rendezni. A módszer lényege, hogy a válaszolókat egy sokdimenziós matematikai térbe helyezi és valamilyen távolságfüggvény alapján méri a köztük lévő "távolságot". Az általunk használt változat az SPSS programcsomag nem hierarchikus Quick Cluster eljárása volt.
- Szintén a könnyebb interpretálást segítette elő, hogy többször alkalmaztuk a változók értékeinek *100 fokozatú skálára* történő transzformálását. A transzformált változó akkor lenne száz, illetve akkor lenne nulla, ha minden válaszoló egyaránt az eredeti változó maximális, illetve minimális értékét adta volna. Az ily módon átalakított skálán az ötven pont alatti értékek negatív véleményt (ellenszenvet, elégedetlenséget, gyakoriságot stb.), az ötven pont feletti értékek inkább pozitív véleményt (rokonszenvet, elégedettséget, gyakoriságot) fejeznek ki.

2. A minta néhány jellemzője

A válaszadó fiatalok között közel azonos a fiúk (52 százalék) és a lányok (48 százalék) aránya.

A fiatalok többsége (46 százalék) szakközépiskolás, 30 százalék a gimnáziumba, 24 százalék a szakmunkásképző iskolákba járók aránya. Az életkori megoszlás¹ alapján a 17 évesek aránya a legmagasabb (26 százalék), s a 19 éves vagy idősebbek aránya a legalacsonyabb (7 százalék).

Az egyes iskolatípusokban eltérnek a nemi arányok. A szakmunkásképzőkben és a szakközépiskolákban tanulók körében a fiúk aránya a magasabb (59, illetve 56 százalék), míg a gimnazisták almintájában a lányok aránya jelentősebb (60 százalék).

Állandó lakóhelyét tekintve a fiatalok 23 százaléka Szolnokon, 40 százaléka a megye városaiban, egynegyede (25 százalék) a megye valamelyik községében, míg 12 százalék nem megyei településen él. A jelenlegi állapotnak megfelelően a minta 42 százalékának iskolája a lakóhelyén van, 40 százalék a bejárók, s 18 százalék a kollégisták aránya. A kutatási mintába került iskolák közel fele (48 százalék) található Szolnokon, a többi (52 százalék) a megye más városaiban.

A középiskolás fiatalok közül a gimnazisták között a legnagyobb a megyeszékhelyen lakók aránya (33 százalék), a szakmunkásképzősök (17 százalék) és a szakközépiskolások (17 százalék) azonos arányban laknak Szolnokon. A megye valamelyik városában, de nem Szolnokon él a szakmunkásképzőbe járók 45, a szakközépiskolások 41, a gimnazisták 37 százaléka. A szakközépiskolások körében a legmagasabb azoknak az aránya, akiknek állandó lakóhelyük nem a megye valamelyik települése (17 százalék)².

Az állandó lakóhelynek megfelelően a szakmunkásképzősök (52 százalék) és a szakközépiskolások (40 százalék) csoportjában magas a bejáró tanulók aránya,

¹ A minta életkori jellemzői: 14 éves: 10 százalék, 15 éves: 22 százalék, 16 éves: 23 százalék, 17 éves: 26 százalék, 18 éves: 12 százalék, 19 éves vagy idősebb: 7 százalék.

de a gimnazisták 31 százaléka szintén naponta utazik lakóhelye és az iskola között.

A helybelinek nevezhető tanulók aránya – ahol az iskola és a lakóhely egy településen van - a gimnazisták körében (54 százalék), míg a kollégisták aránya a szakközépiskolások csoportjában a legmagasabb (23 százalék).

1. tábla

Az iskolatípus alapján képzett alminták jellemzői
(sor-százalékban)

	Fiú	Lány	Kollégista	Bejáró	Helybéli
Gimnazisták	40	60	15	31	54
Szakközépiskolások	56	44	23	40	37
Szaktanácsképzősök	59	41	13	52	35

Az elmúlt év végén a tanulók tanulmányi átlaga 3,69, félévkor 3,62 volt (az elmúlt év átlageredménye 3,63). A legmagasabb tanulmányi átlag a gimnazistákat (4,17) jellemzi, őket követi a szakközépiskolások (3,59) és végül a szaktanácsképzősök átlageredménye., amely alig jobb a közepesnél (3,15). Az iskolatípusok közötti eltérésekhez hasonlóan, egyértelmű a nemek közötti különbség is: a lányok eredménye (3,80) lényegesen jobb, mint a fiúké (3,53).

A válaszadó fiatalok közel fele katolikus (48 százalék), s minden tizedik (11 százalék) református vallású, azonban igen magas (39 százalék) azok aránya, akiket nem kereszteltek meg (jegyezték be valamilyen felekezethez). A fiatalok többsége nem vallásos, nem követi a történelmi egyházak elveit. A fiatalok 29 százaléka a "nem vagyok vallásos", 11 százalék a "más a meggyőződésem, határozottan nem vagyok vallásos", míg 48 százalék a "vallásos vagyok a magam módján" kijelentéssel azonosult (az egyház

² gimnazistáknál 7, a szaktanácsképzősöknél 9 százalék a megfelelő arány.

tanításait követő vallásosság csupán a minta 7 százalékát jellemezte). Az önbesorolás ismeretében nem meglepő, hogy a fiatalok fele (50 százalék) egyáltalán nem, 30 százaléka csak családi események, ünnepek alkalmával jár templomba, vallási összejövetelre.

A vallásgyakorlásra és a vallásos önbesorolásra vonatkozó változókat bevonva, a vallásosság alapján, a quick-cluster eljárás segítségével három csoportot különítettünk el: a válaszadók közel fele (45 százalék) inkább gyengén vallásosnak, 38 százaléka erősen ateistának, s 17 százaléka inkább egyházhűnek nevezhető.³

A vallásosság jellemzői eltérnek a nemek, a lakóhely és az iskolatípusok alapján képzett csoportokban. A lányok, a gimnazisták és a nem Szolnokon élők között magasabb a vallásos fiatalok aránya, mint a fiúk, a nem gimnazisták és a megyeszékhelyen élők körében.⁴

³ Az ATEISTA csoportba tartozók 71 százaléka határozottan nem vallásos, 29 százalékuknak más a meggyőződése. A legkevésbé vallásosak 77 százaléka egyáltalán nem jár templomba. A VALLÁSOS csoport többsége (80 százalék) a maga módján vallásos, vallásgyakorlásuk nem intenzív: 50 százalékuk csak családi ünnepek alkalmával jár, 45 százalékuk egyáltalán nem jár templomba. A leginkább vallásosnak tekinthető EGYHÁZHŰ csoport egyötöde (21 százalék) él egyháza tanításai szerint, 68 százalékuk a maga módján vallásos. A csoportba tartozók 15 százaléka hetente, 71 százaléka évente több alkalommal jár templomba, istentiszteletre.

⁴ Néhány jellemző megoszlás. Fiúk csoportja: ateista 47 százalék, egyházhű 15 százalék. Lányok csoportja: ateista 31 százalék, egyházhű 20 százalék. Gimnazisták csoportja: ateista 39 százalék, egyházhű 23 százalék. Szakközépiskolások csoportja: ateista 38 százalék, egyházhű 16 százalék. Szakmunkásképzősök csoportja: ateista 45 százalék, egyházhű 11 százalék. Szolnokon élők csoportja: ateista 47 százalék, egyházhű 10 százalék. A megye községeiben élők csoportja: ateista 32 százalék, egyházhű 17 százalék. A megye városaiban élők csoportja: ateista 41 százalék, egyházhű 18 százalék.

3. Családi háttér

A családi szocializációs háttér egyik legfontosabb tényezője a szülők iskolai végzettsége. Az apák (nevelőapák) között a szakmunkásképzőt végzettek (50 százalék), az anyák (nevelőanyák) között a szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel rendelkezők (34 százalék) vannak a legtöbben. Míg a diplomások aránya mindkét szülői csoportban közel azonos, a legfeljebb nyolc általánost végzettek többen vannak az anyák között, mint az apáknál.⁵

A két szülő iskolai végzettsége közötti magas korrelációt ($p < 0.001$, $R_c: 0.580$) figyelembe véve, mindkét mintán belül csoportokat tudunk képezni a családi háttér egyik legfontosabb mutatója, a szülők iskolázottsága alapján. Az eljárás során⁶ a szülők iskolai végzettsége szerint jól elkülönülő két csoportot kaptunk. A fiatalok 55 százalékát az inkább magasan iskolázott, 45 százalékát az inkább alacsonyán iskolázott szülői háttér jellemzi.

Az iskolatípusok és a szülők iskolázottsága közötti kapcsolat egyértelmű. A gimnáziumokban tanulók szüleinek a legmagasabb, a szakmunkásképzős diákok szüleinek a legalacsonyabb az iskolai végzettsége. A szülők végzettsége szempontjából a megyeszékhelyen élő fiatalok családi háttere szintén kedvezőbb, mint a megye más településein lakóknak.⁷

⁵ A szülők iskolai végzettsége: APA 1. Nyolc általánosnál kevesebb: 1 százalék, 2. Nyolc általános: 7 százalék, 3. Nyolc általános és szakmunkásképző: 50 százalék, 4. Érettségi: 20 százalék, 5. Főiskola: 11 százalék, 6. Egyetem: 6 százalék (nem tudja: 6 százalék).

ANYA 1. Nyolc általánosnál kevesebb: 2 százalék, 2. Nyolc általános: 14 százalék, 3. Nyolc általános és szakmunkásképző: 27 százalék, 4. Érettségi: 34 százalék, 5. Főiskola: 16 százalék, 6. Egyetem: 4 százalék (nem tudja: 3 százalék).

⁶ Az SPSS programcsomag quick cluster analízisébe az apa és az anya iskolázottságát mérő változót vontuk be.

⁷ A gimnazistáknál 75, a szakközépiskolás diákoknál 56, a szakmunkásképzős tanulóknál csak 28 százalék a magas végzettségű szülői csoportba tartozók aránya. A megyeszékhelyen élők szüleinek 75 százaléka, a nem szolnoki lakosok szüleinek 47-57 százaléka sorolható a magasan iskolázott csoportba.

2. tábla

A szülők iskolai végzettsége alapján elkülönült csoportok a két mintában
(oszlop-százalékban)

	Alacsonyan iskolázott szülői csoport (N=719)		Magasan Iskolázott Szülői csoport (N=868)	
	Apa	Anya	Apa	Anya
Maximum 8 általános	19	37	0	0
Szakmunkásképző	72	61	37	2
Érettségi	9	3	31	61
Felsőfokú	1	0	32	37

A fiatalok 15 százaléka él olyan családban, ahol a gyermekét egyedül neveli valamelyik tényleges szülő. A teljes – ahol mindkét szülő édesszülő - családok aránya 75 százalék.. Minden tizedik (10 százalék) tanulót édesapja, vagy édesanyja mellett mostohaszülő neveli.

A gyerekek családjának csupán 15 százalékában fordul elő, hogy legalább az egyik szülő valamilyen társadalmi szervezetnek, egyesületnek a tagja. (Bár az is igaz, hogy a gyerekek tájékozatlansága is nagymértékű, mivel 26 százalékuk nem tudott válaszolni erre a kérdésre.) Nem meglepő, hogy a gimnazisták (21 százalék) és a magasan iskolázott szülők (19 százalék) az átlagosnál nagyobb mértékben tagjai valamilyen szervezetnek.⁸

A Szolnok megyei középiskolások családi-rokoni környezetében a rendszeres dohányzás és alkoholfogyasztás előfordulása igen gyakori. A fiatalok csupán 17 százaléka válaszolta azt, hogy nincs a családjában, illetve rokonságában rendszeres dohányos. A középiskolások 6 százaléka úgy véli, hogy valamelyik közvetlen családtagja sokat iszik, s egyötödük (21 százalék) szerint a túlzott alkoholfogyasztás a tágabb rokonság körében is jelentős. Nem

⁸ A szülők szervezeti tagságát jellemző további arányok: szakmunkásképző: 9 százalék, szakközépiskola: 13 százalék, alacsonyan iskolázott szülői csoport: 10 százalék.

elhanyagolható a gyógyszerfogyasztás sem: a családtagok és más rokonok 17 százaléka sok nyugtatót vagy altatót szed. A tanulók egytizedének (9 százalék) rokonságában már előfordult öngyilkosság, 11 százaléknál öngyilkossági kísérlet. A pszichológiai - idegorvosi kezelés és a kábítószer fogyasztása sem ismeretlen a gyerekek rokoni környezetében (25, illetve 4 százalék), s a börtönviselt családtag, vagy más rokon említése is előfordult (8 százalék).

A családi-rokoni környezetben előforduló devianciákat olyan összevont változóval is jellemezhetjük, amit az alábbiak szerint képeztünk: az eredeti változók átkódolása (1: ha előfordult a rendszeres dohányzás, alkoholfogyasztás stb., 0: ha nem) után a kilenc változót összeadtuk. Az új változó értéke 0 és 9 pont közötti lehet, a teljes mintát jellemző átlaga 1.85.

3. tábla
Devianciák a családban
(százalékban)

	Közvetlen családban*	Tágabb családban**	Mindkettőben
Rendszeresen dohányzik	24	25	34
Rendszeresen sok alkoholt fogyaszt	6	21	6
Pszichológushoz jár vagy járt	6	4	1
Pszichiáterhez vagy idegorvoshoz jár, járt	6	6	2
Sok nyugtatót vagy altatót szed	5	8	4
Öngyilkosságot kísérelt meg	4	6	1
Öngyilkosságot követett el	2	6	1
Kábítószerrel fogyaszt vagy fogyasztott	2	2	0
Börtönben volt	1	5	2

* Közvetlen család: szülők, testvérek

** Tágabb család: nagyszülők és más rokonok

A fiatalok többsége (62 százalék) inkább jómódúnak, míg 31 százalékuk

inkább szegénynek tartja saját családját. (Az egyértelmű „nagyon szegény”, illetve „nagyon gazdag” minősítésre csak 1-2 százalék vállalkozott.) Nem véletlen, hogy az anyagiak szempontjából inkább elégedettek a fiatalok, mivel a családok több mint kétharmadában megtalálható a videomagnó, fagyasztóláda vagy a telefon. Saját rádiótelefonja csak néhányuknak (3 százalék) van, viszont 14 százalékuk használ más tulajdonában lévő mobil telefont.

4. tábla
 „A felsoroltak közül mivel rendelkezik a családok?”
 (az említési arányok százalékban)

Színes televízió	96
Saját tulajdonú lakás	94
Telefon	81
Fagyasztóláda	79
Videomagnó	75
Automata mosógép	64
Mikrohullámú sütő	45
Parabola antenna	41
Számítógép	36
CD lejátszó	33
Keleti márkájú autó	30
Nyugati márkájú autó	29
Mosogatógép	17
Üdülőtelek vagy nyaraló	15
HBO csatorna	13
Otthoni Internet elérés	4

A háztartások felszereltsége, illetve a felsorolt tárgyak tulajdonlása eltérő gyakorisággal jellemzi a fiatalok családait. A színes tévé, vagy a saját tulajdonú lakás gyakorlatilag minden háztartásban megtalálható, a mosogatógép vagy a nyaraló már csak kevesek privilégiuma. A családok anyagi helyzetének jellemzésére képzett mutató kialakítása során arra törekedtünk, hogy a mutató értéke tükrözze, hogy a ritkán előforduló tárgyak (tulajdonok) „értékesebbek”, mint a sok háztartásban megtalálható tárgyak és a minta átlaga legyen a viszonyítási keret. Ennek érdekében a 16 változót egyetlen faktorba sűrítettük,

majd a score-értékek alapján három azonos elemszámú csoportot képeztünk. Az első csoportban (JÓ ANYAGI HELYZET) a faktorváltozó átlaga +1,1, a második, közepes (ÁTLAGOS ANYAGI HELYZET) csoportban 0,0, míg a harmadik csoportban (ROSSZ ANYAGI HELYZET) -1,1.

Nagyon jelentős eltérés van az iskolai végzettség alapján képzett csoportok anyagi helyzete között: míg a magas iskolázottsággal jellemezhető szülői csoport fele (49 százalék) jó anyagi helyzetű, addig az alacsony végzettségű csoportban már csak 19 százalék ez az arány. Szintén egyértelmű, hogy a gimnazista fiatalokat jelentősen jobb anyagi háttér jellemzi, mint a szakközépiskolás, vagy a legrosszabb anyagiakkal bíró szakmunkás fiatalokat. Az anyagi háttér közötti különbség az urbanizáltsággal is összefügg: a megyeszékhelyen élők családjában a legjobb, a községekben élők vannak a legrosszabb anyagi helyzetben.⁹

Természetesen a tanulók önbesorolása is korrelál az anyagi csoportokba tartozással: a családját inkább jómódúnak tartók 47 százaléka a jó anyagi helyzetű csoportba, 20 százaléka a rossz anyagi helyzetű csoportba tartozik, a családját inkább szegénynek minősítőknél 8, illetve 59 százalék a megfelelő arány.

⁹ Az egyes anyagi helyzet alapján elkülönült csoportokon belüli arányok: MAGASAN ISKOLÁZOTT SZÜLŐI CSOPORT - jó anyagi helyzet: 49 százalék, átlagos anyagi helyzet: 35 százalék, rossz anyagi helyzet: 17 százalék. ALACSONYAN ISKOLÁZOTT SZÜLŐI CSOPORT - jó anyagi helyzet: 16 százalék, átlagos anyagi helyzet: 49 százalék, rossz anyagi helyzet: 53 százalék. GIMNAZISTÁK - jó anyagi helyzet: 46 százalék, átlagos anyagi helyzet: 34 százalék, rossz anyagi helyzet: 20 százalék. SZAKKÖZÉPISKOLÁSOK – jó anyagi helyzet: 33 százalék, átlagos anyagi helyzet: 37 százalék, rossz anyagi helyzet: 30 százalék. SZAKMUNKÁSKÉPZŐSÖK – jó anyagi helyzet: 19 százalék, átlagos anyagi helyzet: 25 százalék, rossz anyagi helyzet: 57 százalék. SZOLNOKON ÉLŐK – jó anyagi helyzet: 49 százalék, átlagos anyagi helyzet: 33 százalék, rossz anyagi helyzet: 18 százalék. MEGYEI VÁROSOKBAN ÉLŐK – jó anyagi helyzet: 30 százalék, átlagos anyagi helyzet: 33 százalék, rossz anyagi helyzet: 37 százalék. KÖZSÉGEKBEN ÉLŐK – jó anyagi helyzet: 24 százalék, átlagos anyagi helyzet: 31 százalék, rossz anyagi helyzet: 45 százalék.

4. Dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás

A fiatalok 40 százaléka már kipróbálta a cigarettázást, több mint egyharmaduk (35 százalék) rendszeresen cigarettázik, míg negyedrészüik (25 százalék) még soha nem dohányzott.¹⁰ Összehasonlításként: 1995-ben a 16 éves középiskolás magyarországi fiatalok 30,8 százaléka soha nem dohányzott életében, s közel 30 százalék azok aránya, akik rendszeresnek mondható dohányosok, azaz 40 vagy több dohányzási alkalmat említettek¹¹.

Az iskolatípus és az életkor változókon belül jelentős eltérés van a dohányzást még nem próbálók aránya, illetve a rendszeresen cigarettázók megoszlása között, azonban a fiúk és a lányok között nincs különbség a dohányzás tekintetében. A szakmunkások (43 százalék) mellett a legidősebbek (18 éves, vagy idősebbek) csoportja (45 százalék) dohányzik leginkább.¹²

A családot jellemző deviánsnak nevezhető vonások és a dohányzás közötti kapcsolat nem elhanyagolható. A rendszeres dohányosok családjában a leginkább (2,14 átlag), a nem dohányzók családi-rokoni környezetében (1,54) kevésbé fordult elő valamilyen deviancia.

A teljes mintát tekintve csupán 13 százalék azoknak az aránya, akik egyáltalán nem fogyasztottak még életükben alkoholt. Ez az arány valamivel magasabb az 1995-ben készült országos középiskolás kutatás nem fogyasztó

¹⁰ Az eredeti kategóriák összevonása az alábbiak szerint történt: „Hány alkalommal dohányoztál életedben?” Nem dohányzott (1. Egyszer sem – válasz); Próbálkozó (2. Egyszer-kétszer, 3. Háromszor-ötször, 4. Hatszor-kilencszer, 5. 10-19-szer, 6. 20-39-szer válaszok); Rendszeres dohányos (6. 40-szer, vagy többször- válasz).

¹¹ A zárótanulmányban az 1995 tavaszán, a magyarországi 16 éveseket reprezentáló N=17.085 fős mintán készült, a BME Szociológia Tanszéke által koordinált kutatás eredményeire hivatkozunk. (Elekes-Paksi, 1996).

¹² **A dohányzás és az iskolatípus.** Gimnázium (soha nem dohányzott: 33 százalék, rendszeresen dohányzik 25 százalék), Szakmunkásképző (soha nem dohányzott: 21, rendszeresen dohányzik 43 százalék), Szakközépiskola (soha nem dohányzott: 22, rendszeresen dohányzik 37 százalék). **A dohányzás és az életkor.** 14-15 évesek (soha nem dohányzott: 29, rendszeresen dohányzik 27 százalék), 16-17 évesek (soha nem dohányzott: 25, rendszeresen is dohányzik 35 százalék), 18 éves és idősebb (soha nem dohányzott: 22, rendszeresen dohányzik 45 százalék). **A dohányzás és a nem.** Fiúk (soha nem dohányzott: 26, rendszeresen dohányzik 35 százalék), Lányok (soha nem dohányzott: 25, rendszeresen dohányzik 34 százalék).

arányánál (8,6 százalék) és – viszonyítva az országos középiskolás átlaghoz - a megyeszékhely fiataljainak alkoholfogyasztása még intenzívebb is. Szemben az országos eredményekkel – a középiskolások 27,7 százaléka ivott 20-nál több alkalommal alkoholt - a Szolnok megyei fiatalok egyötöde (20 százalék) életében negyven alkalomnál is többször ivott szeszes italt. A továbbiakban az alkoholt negyven alkalomnál többször ivókat inkább nevezhetjük "fogyasztóknak" (a teljes minta 20 százaléka), az 1-39 alkalmat megnevezőket "próbálkozóknak" (a minta 67 százaléka).

5. tábla
Az alkoholfogyasztás jellemzői a különböző csoportokban
(sor-százalékban)

	Fogyasztó	Nem fogyasztott alkoholt
Fiúk	27	13
Lányok	12	13
14-15 évesek	10	22
16-17 évesek	19	10
18 éves és idősebb	39	6
Ateista	25	13
Vallásos	17	13
Egyházhű	16	16
Magasan iskolázott szülők gyermekei	23	11
Alacsonyan iskolázott szülők gyermekei	15	15
Gimnazisták	18	12
Szakközépiskolások	22	11
Szaktanácsképzősök	16	18
Nem dohányzik	9	29
Rendszeres dohányos	36	3

A fenti táblázatban szereplő jellemzőket tekintve, a fiatalok alkoholfogyasztása eltérően jellemezhető az egyes csoportokban. Az idősek (19-24 évesek) körében jelentősen magasabb a fogyasztói arány, mint a másik két korcsoportban, azonban – eltérően a leginkább a szakmunkásokat jellemző dohányzási

arányoktól – a középiskola típusa alapján képzett csoportokban nem tér el lényegesen a fogyasztók aránya. A nemek közötti különbség viszont követi a dohányzásnál megfigyelt trendet: a fiúk inkább fogyasztanak alkoholt, mint a lányok. Némileg meglepő, hogy a szülők magasabb iskolai végzettsége jobban valószínűsíti a középiskolások intenzívebb alkoholfogyasztását, mint az alacsonyabb képzettség.

A vallásosság és a családi-rokoni kört jellemző deviancia gyakorisága már a "várt" kapcsolatot mutatja az alkoholfogyasztással: a vallásosság erősödésével csökken az alkoholfogyasztók aránya, s a fogyasztók környezetében magasabb a deviancia átlag (2.36), mint a nem fogyasztók csoportjában (1.38).

A következőkben táblázatos formában foglaljuk össze a dohányzás és az alkoholfogyasztás jellemzőit.

6. tábla
Alkoholfogyasztás és dohányzás előfordulása - élete során
(százalékban)

	Soha	1-39 alkalommal	40-nél több alkalommal
Dohányzás	25	40	35
Alkoholfogyasztás	56	25	19

7. tábla
Alkoholfogyasztás és dohányzás előfordulása - az utóbbi 12 hónapban
(százalékban)

	Nem	1-39 alkalommal	40-nél több alkalommal
Dohányzás	44	30	26
Alkoholfogyasztás	13	67	20

8. tábla
Alkoholfogyasztás és dohányzás előfordulása - az utóbbi 30 napban
(százalékban)

	Nem	1-39 alkalommal	40-nél több alkalommal
Dohányzás	55	26	19
Alkoholfogyasztás	46	51	3

A szakirodalom megkülönbözteti a legitim és illegitim drogfogyasztók csoportját. Azokat nevezzük legitim drogfogyasztóknak, akik már fogyasztottak az orvos által is felírható drogokat (altató, nyugtató), vagy alkoholt gyógyszerrel, de nem orvosi javaslatra. Az illegitim drogfogyasztók csoportjába az orvos által nem felírható drogok fogyasztóit soroltuk.

Eddigi élete során a teljes minta 11 százaléka fogyasztott legalább egyszer valamilyen legitim drogot. Ez az arány valamivel kisebb az 1995-ös országos középiskolás vizsgálat eredményénél, amely szerint a 16 éves diákok 15,3 százaléka használt már visszaélésre altatókat, nyugtatókat.

9. tábla
Orvosi javaslatra nem szedhető drogok fogyasztásának gyakorisága
(százalékban)

	MÁR FOGYASZTOTT
Altató, nyugtató (nem orvosi utasításra)	11
Marihuana vagy hasis	8
Szipuzás	4
Speed vagy KHAT	3
Egyéb szerek	3
LSD vagy extázi	2
Ópiátok (máktea, máktej stb.)	1
Heroin	0,6
Kokain vagy crack	0,4

A több drogfajta fogyasztását kiszűrve, az illegitim drog fogyasztása a Jász-Nagykun-Szolnok megyei fiatalok 8 százalékánál fordult elő. (A legitim és illegitim drogot már fogyasztókat az illegitim drogfogyasztókhoz soroltuk.) Az illegitim, illegális drogok fogyasztása – hasonlóan a legitim drogfajtákhoz – a megye fiataljainak körében valamivel kevésbé elterjedt, mint országosan: az említett 1995-ös országos középiskolai vizsgálat 10,3 százalékos illegitim drogfogyasztói arányt mutatott.

A szakmunkásképzőkben tanulókhöz (20 százalék) és a szakközépiskolásokhoz (23 százalék) viszonyítva a gimnazisták körében kisebb a valamilyen drogot már fogyasztók aránya (17 százalék). Emellett a drogot már fogyasztó gimnazistákat inkább jellemzi a nyugtató vagy altató kipróbálása, míg a másik két iskolatípusban a legitim és illegitim fogyasztás aránya nem tér el lényegesen.¹³ A drogfogyasztás növekszik az életkorral, a 18 évesek, vagy idősebbek drogfogyasztási aránya (27 százalék) magasabb, mint a 16-17 évesekre (24 százalék) vagy a 14-15 évesekre (11 százalék) jellemző arány. A fiataloknál a legitim szerek fogyasztása inkább a lányokat, az illegitim szerfogyasztás a fiúkat jellemzi jobban¹⁴.

A családi háttér egyik legfontosabb mutatója, a szülők iskolázottsága szerint képzett csoportokban nem tér el lényegesen a drogfogyasztók aránya, de a valamilyen drogot már fogyasztottak körében az alacsonyan iskolázott szülők gyermekeit inkább a legitim, a magasan iskolázott szülők gyermekeit a két típus kipróbálása egyaránt jellemzi.¹⁵

A dohányzás és alkoholfogyasztás szorosan összefügg a drogfogyasztással. A rendszeresen dohányzók között magasabb a legitim és az illegitim drogot fogyasztók aránya, mint a másik két csoportban, s a dohányzást csak kipróbálók

¹³ A valamilyen drogot már kipróbálók körében a legitim drogok aránya: gimnazisták 67 százalék, szakközépiskolások: 47 százalék, szakmunkásképzősök: 45 százalék.

¹⁴ A drogfogyasztás és a nemek közötti kapcsolat: Fiúk (valamilyen drogot már fogyasztott 19 százalék, a drogfogyasztók 42 százaléka legitim drogot próbált ki. Lányok (valamilyen drogot már fogyasztott 22 százalék, a drogfogyasztók 71 százaléka legitim drogot próbált ki.

¹⁵ A drogfogyasztás és a szülői csoportok. Alacsony végzettségű szülői csoport (már fogyasztott 19 százalék, közülük legitim drogot fogyasztott 62 százalék). Magas végzettségű szülői csoport (már fogyasztott 22 százalék, közülük legitim drogot fogyasztott 53 százalék).

között is többen fogyasztottak valamilyen drogot, mint a soha nem dohányzó tanulók között. A rendszeres alkoholizálás - hasonlóan a rendszeres dohányzáshoz - szintén nagyobb mértékben valószínűsíti a drogfogyasztást.

10. tábla
A dohányzás és a drogfogyasztás
(százalékban)

	Már fogyasztott	Illegitim	Legitim
		(a drogot már fogyasztók körében)	
Soha nem dohányzott	8	24	76
Életében legfeljebb 39 alkalommal dohányzott	15	37	63
Életében 40 alkalomnál többször dohányzott	36	49	51

11. tábla
Az alkohol- és a drogfogyasztás
(százalékban)

	Már fogyasztott	Illegitim	Legitim
		(a drogot már fogyasztók körében)	
Soha nem ivott	3	100	0
Életében legfeljebb 39 alkalommal ivott alkoholt	18	60	40
Életében 40 alkalomnál többször ivott alkoholt	39	51	49

A fiatalok többségénél 14-15 évesen történt az első alkoholfogyasztás, s kezdődött el a rendszeres dohányzás. Az első cigaretta és az első pohár élménye viszont a többség számára a 14 éves kor előtti évekhez kötődik. Eltekintve a szipuzástól, a már fogyasztók többsége számára az illegitim drogfogyasztás kipróbálása a 15 éves kortól idősebb években történt.

12. tábla

„Hány évesen csináltad először a következő dolgokat?”
(azoknak a százalékos aránya, akik már csinálták)

	14 év alatt	14-15 évesen	16 évesen vagy idősebb korban
Égetett szeszt ittam (legalább egy pohárral)	15	52	34
Kipróbáltam a crack-et vagy a kokaint	34	49	17
Bort ittam (legalább egy pohárral)	28	48	24
Sört ittam (legalább egy pohárral)	30	47	23
Rendszeresen, naponta cigarettáztam	18	47	36
Kipróbáltam a nyugtatót vagy az altatót (orvosi recept nélkül)	18	46	36
Először szívtam cigarettát	54	37	9
Kipróbáltam a heroint	38	37	25
Kipróbáltam a szipuzást	43	36	21
Kipróbáltam egyéb, nem felsorolt szert	14	32	54
Kipróbáltam az LSD-t vagy az extázit	11	29	60
Kipróbáltam más ópiátokat (máktea, stb.)	33	25	42
Kipróbáltam a speed-et vagy a KHAT-et	12	26	62
Kipróbáltam a marihuanát vagy a hasist	5	22	73

A dohányzás, alkohol-, és drogfogyasztás veszélyességének megítélését egyrészt a szerek (felnőtt) társadalmi elfogadottsága-elutasítása, másrészt a fogyasztás gyakorisága határozza meg. Elválnak a rendszeres, illetve alkalmi fogyasztás, valamint a kipróbálás veszélyességének a megítélése, valamint a különböző drogok fogyasztásához képest az alkoholfogyasztással és dohányzással szemben jóval elnézőbbek a fiatalok

13. tábla
 „Az emberek különbözőképpen gondolkodnak a következő dolgokról. Neked mi a véleményed?” (százfokozatú skála)¹⁶

	ÁTLAG	Helyteleníti (százalékban)
Alkalmanként heroint fogyasztani	96	92
Alkalmanként kokaint vagy crack-et fogyasztani	96	92
Alkalmanként szipuzni	95	90
Alkalmanként más ópiátokat fogyasztani	95	90
Alkalmanként speed-et vagy KHAT-et fogyasztani	95	89
Alkalmanként LSD-t vagy extázit fogyasztani	95	89
Alkalmanként fogyasztani marihuánát vagy hasist	93	84
Alkalmanként fogyasztani nyugtatókat vagy altatókat (orvosi recept nélkül)	84	63
Rendszeresen cigarettázni	82	61
Egy-két ital (sör, bor, tömény) rendszeres fogyasztása	81	61
Alkalmanként cigarettázni	57	20
Kipróbálni egyszer-kétszer a cigarettázást	48	14
Egy-két ital (sör, bor, tömény) alkalmankénti fogyasztása	47	15
Egy-két ital (sör, bor, tömény) kipróbálása egyszer-kétszer	38	8

5. Társas kapcsolatok

Egy lehetséges, súlyos konfliktushelyzetben a fiatalok többsége a szüleihez (65 százalék) fordulna. A barátot megjelölők aránya 28 százalék, s csak néhányan említették a tanárokat (1 százalék) vagy más rokont, felnőtt ismerőst (4 százalék). Iskolai konfliktus esetén is a szülő (37 százalék) és a barátok (34 százalék) említése volt a legnagyobb arányú, majd az osztályfőnök megnevezése következett (23 százalék).

A fiatalok 8 százalékának nincs olyan barátja, akivel a számára legfontosabb

¹⁶ A skála eredeti értékei: 1: helytelenítem; 2: inkább helytelenítem; 3: inkább nem helytelenítem; 4: helyeslem. A százfokozatú skála akkor lenne 0, ha minden válaszadó helyeselné, a akkor venné fel a 100-as értéket, ha mindenki helytelenítené az adott kijelentést.

problémáit, vagy örömeit megoszthatná. A tanulók több mint fele (55 százalék) „nem jár senkivel”, azaz nincs barátja, illetve barátnője. Azoknak az aránya, akiknek van partnere, a gimnazisták körében a legmagasabb (61 százalék), s a szakmunkásképzősök között a legalacsonyabb (45 százalék), s a partnerarány az életkorral arányosan növekszik.¹⁷

A Jász-Nagykun-Szolnok megyei középiskolások közel azonos arányban (21-22 százalék) tagjai valamilyen sportegyesületnek, illetve iskolai szakkörnek. A különféle hobbi-csoportok tagsága még említésre méltó (11 százalék), viszont a közéleti-politikai vagy érdekvédelmi szervezetekben csak elvétve található középiskolás tag. A valamilyen csoportban, szervezetben betöltött vezetői szerep is csak 8 százalékukat jellemzi, igaz, 17 százalék korábban volt vezetőségi tag, illetve vezető. A többség (77 százalék) jelenleg sem és korábban sem volt vezető, sőt 26 százalék azzal a válasszal azonosult, hogy: „távol áll tőlem az ilyesmi”.

14. tábla
„Tagja vagy-e valamilyen szervezetnek, csoportnak ?”
(százalékban)

	Igen	Nem	Tag volt	Érdeklő, de nincs ilyen
Sportegyesület, klub	22	61	15	2
Iskolai szakkör	21	67	12	1
Szabadidő klub, hobbi-csoport	11	76	6	7
Iskolai diákönkormányzat	8	86	6	0
Ifjúsági szervezet	6	86	4	4
Hittel, vallással kapcsolatos közösség	5	87	7	1
Jótekonysági, segítő szervezet, csoport	3	92	2	4
Hagyományőrző egyesület, csoport	2	93	4	2
Környezetvédő egyesület, csoport	2	87	5	6
Művészeti egyesület, csoport	2	92	4	2
Városi diákönkormányzat	1	96	2	1
Emberi jogok védelmére alakult szervezet	1	93	1	6
Városvédő egyesület, csoport	1	95	1	3
Politikai szervezet	1	98	1	1
Tudományos egyesület, csoport	1	94	1	4

¹⁷ 14-15 évesek: 40 százalék, 16-17 évesek 46 százalék, 18 éves, vagy idősebbek: 58 százalék.

A társadalmi-politikai szervezeti tagságot olyan összevont változóval jellemezzük, amelynek az értéke 0 és 15 közötti lehet és az egyes értékek azt mutatják, hogy hány szervezetnek tagja a válaszadó. A szervezeti tagság összevont változó megoszlása igen tanulságos: a felsorolt 15 lehetőség közül a középiskolások fele (51 százalék) egyik szervezetnek sem tagja, 28 százalék 1 szervezetben, 12 százalék 2 szervezetben tag, 9 százalék 3 vagy több (a maximum 6) szervezetnek tagja. Az összevont változó átlaga a teljes mintát jellemző átlagnál (0,83) a fiúk (0,92), a 14-15 évesek (0,91) és különösen a gimnazisták (1,05) esetében nagyobb, míg a szakmunkásképzős csoportban alacsonyabb (0,589).

A kutatás eredményei szerint bizonyos szervezetek iránt van igény a fiatalok körében. A többség sportegyesület, ifjúsági szervezet vagy környezetvédelemmel foglalkozó szervezet tagságától nem zárkózna el, viszont a politikai-vallási szerveződések kifejezetten elutasítják a középiskolások.

15. tábla
 „A felsorolt szervezetek, csoportok közül melyeknek a működésében vennél részt ?”
 (százfokozatú skála átlagai)¹⁸

	ÁTLAG	Nagyon szívesen	Nagyon nem szívesen
Sportegyesület, klub	67	41	10
Ifjúsági szervezet	54	19	14
Környezetvédő egyesület, csoport	54	19	14
Jótékonyági, segítő szervezet, csoport	51	17	14
Kulturális egyesület, csoport	42	13	22
Érdekvédelmi szervezet, csoport	41	11	21
Hittel, vallással kapcsolatos közösség	25	5	46
Politikai szervezet, csoport	21	4	51

¹⁸ A skála eredeti értékei: 1: nagyon szívesen; 2: inkább szívesen; 3: inkább nem szívesen; 4: nagyon nem szívesen venne részt. A százfokozatú skála akkor lenne 0, ha minden válaszadó nagyon nem, a akkor venné fel a 100-as értéket, ha mindenki nagyon szívesen részt venne az adott szervezet működésében.

6. Életmód

A kérdőívben felsoroltak közül a fiatalok leginkább barátaikkal vagy szüleikkel beszélgetnek, tanulnak és zenét hallgatnak. A többséget jellemző gyakori tévézést (és videózást) egy másik kérdés eredménye is megerősíti: a válaszadók közel fele (48 százalék) naponta átlagosan három óránál is több időt tölt a képernyő előtt. Az olvasás, barkácsolás vagy hangszeres muzsikálás csak egy kisebbséget jellemez.

16. tábla
„Milyen gyakran csinálod a következő dolgokat?”
(százfokozatú skála átlagai)¹⁹

Barátaimmal beszélgetek	92
Tanulok	91
Családtagjaimmal beszélgetek	90
Zenét hallgatok	90
Tévét nézek	89
Újságot olvasok	73
Segítek a háztartásban (bevásárlás, takarítás stb.)	69
Sétálok, „csavargok” a városban/faluban	54
Videót nézek	48
Partneremmel vagyok	47
Barátaimmal bulizok	43
Nem versenyszerűen sportolok	41
Könyvet olvasok (tankönyvön kívül)	38
Különóra, délutáni fakultációra járok	29
Saját kezűleg készítek tárgyakat (barkácsolás stb.)	23
Versenyszerűen sportolok	20
Internetezek	14
Számítógépezek	14
E-mailezek	11
Hangszeren játszom	10
Pénznyerő automatákkal játszom	8

¹⁹ A skála eredeti értékei: 1: naponta; 2: hetente többször; 3: hetente egyszer; 4: havonta 1-2 alkalommal; 5: ritkábban; 6: soha nem csinálja.. A százfokozatú skála akkor lenne 0, ha minden válaszadó soha nem, a akkor venné fel a 100-as értéket, ha mindenki naponta végezné az adott tevékenységet.

A középiskolások 39 százaléka egyáltalán nem jár kocsmába, 19 százaléka étterembe. Azonban a negyedrészüik (23-27 százalék) a művelődési házak, színházak vagy a múzeumok programjainak sem látogatója, s 66 százalék számára a komolyzenei koncert élménye is ismeretlen. A könyvtárlátogatás mellett inkább a szórakozás személytelenebb formái (mozi, diszkó) a leginkább divatos időtöltések.

17. tábla

„Milyen gyakran jársz a következő helyekre, programokra ?”

(százfokozatú skála átlagai)²⁰

	ÁTLAG	SOHA (százalékban)
Mozi	44	6
Diszkó	41	17
Könyvtár	40	16
Kocsmá	35	39
Kirándulás, túra	33	7
Étterem	30	19
Művelődési ház	28	23
Színház	21	27
Múzeum	20	24
Könnyűzenei koncert	18	43
Komolyzenei hangverseny	9	66

A fiatalok szabadidő eltöltésének módját leginkább a kortárs csoport befolyásolja. A kérdésünkre („A felsoroltak közül kinek van leginkább szerepe abban, hogy miként töltöd a szabadidődet? Csak egy választ jelölj be!”) legtöbbször a barátokat (43 százalék) jelölték meg, de nem elhanyagolható a partnerek (16 százalék) aránya sem. A szülők elsődleges szerepe a diákok egyharmadát (31 százalék) jellemzi, a többi válaszlehetőség (tanárok,

²⁰ A skála eredeti értékei: 1: naponta; 2: hetente ; 3: havonta; 4: évente többször; 5: évente vagy ritkábban; 6: soha. A százfokozatú skála akkor lenne 0, ha minden válaszadó soha, s akkor venné fel a 100-as értéket, ha mindenki naponta járna az adott helyre, programra.

osztálytársak, más felnőttek, hirdetések, reklámok) említési aránya csupán 5-1 százalék közötti.

7. Értékek és elvek

A társadalmi normák és a hétköznapi értékítéletek által stigmatizált cselekedeteket a fiatalok gyakorlatilag kivétel nélkül elutasítják. Az engedékenyebb magatartás olyan cselekedetekenél figyelhető meg, melyekkel szemben a felnőtt társadalom is kevésbé szigorú.

18. tábla
„Mennyire vagy megértő azzal, aki...?”
(százfokozatú skála átlagai)²¹

Embert öl	96
Kábítószer hatása alatt vezet	96
Tőled lop el valamit	95
Ittasan vezet	92
Egy másik embertől lop	90
Boltból lop	79
Agresszívan viselkedik a társaival	79
Hamis adóbevallást készít	78
Pénznyerő automatán sok pénzt veszít	76
Nem szeret dolgozni	71
Hűtlen a partneréhez	70
Futball vagy más meccsen verekedésbe keveredik	66
Hamis igazolással elkerüli a katonai szolgálatot	62

A 13 cselekedetet elkövetőkhöz való átlagos viszonyt olyan összevont változóval jellemezhetjük, amelyet az eredeti változók egyszerű összevonásával kaptunk. Az új változó értéke 13 és 52 pont közötti, s a teljes mintára vonatkozó átlaga 44 pont. A táblázat eredményei lényegében változatlanul

azonosak a különböző társadalmi-demográfiai mutatók, vagy a családi háttér kategóriái között, az egyes átlagértékek nem térnek el teljes minta átlagától.

A többségi társadalom számára kulcsoportként szemlélt csoportok közül a középiskolások leginkább a bűnözőket vagy a bűnözéshez kapcsolható (kapcsolódó) csoportokat utasítják el. A magyar társadalomban a leginkább előítélettel szemlélt, legnagyobb lélekszámú hazai etnikai kisebbség, a cigányság nagymértékű elutasítását mutatja, hogy az alkoholistákat, vagy a gyógyszerfüggőket kevésbé kritikusan szemlélik a fiatalok.

19. tábla

A mássághoz való viszony („Véleményed szerint hogyan kellene viszonyulni a következő társadalmi csoportokhoz?”
(százfokozatú skála átlagai)²²)

Kábítószer kereskedők	93
Terroristák	92
Szektatagok	67
Fiatalkorú bűnelkövetők	62
Cigányok	54
Kábítószerfüggők	52
Prostituáltak	52
Homoszexuálisok	46
Gyógyszerfüggők	40
Alkoholfüggők	39
Zsidók	34
Hajléktalanok	21
AIDS betegek	18
Lányanyák	17
Külföldiek	14
Munkanélküliek	13

²¹ A skála eredeti értékei: 1: nagyon; 2: inkább megértő; 3: inkább nem; 4: nagyon nem megértő. A százfokozatú skála akkor lenne 0, ha minden válaszadó nagyon megértő, s akkor venné fel a 100-as értéket, ha mindenki nagyon nem megértő az adott jellemzővel szemben.

²² A skála eredeti értékei: 1: teljesen elfogadni és segíteni; 2: teljesen elfogadni; 3: inkább elfogadni; 4: elzárni és segíteni; 5: inkább elzárni; 6: teljesen elzárni; 7: teljesen elzárni és büntetni. A százfokozatú skála akkor lenne 0, ha minden válaszadó teljesen elfogadja és segíti, s akkor venné fel a 100-as értéket, ha mindenki teljesen elzárná és büntetné az adott csoportot.

A kérdőívben szereplő, a többségi társadalom által több-kevesebb előítéllettel és intoleranciával szemlélt, gyakran kiközösített csoportokra vonatkozó ítéletek (változók) bevonásával elvégzett főkomponens analízis négy intolerancia típust különített el, melyek közül a leginkább meghatározónak a beteg csoportok elutasítását tartalmazó BETEG főkomponens bizonyult.

A fiatalok gondolkodásának további három típusa közül az egyik elsősorban az etnikai-vallási kisebbségek, a másik a bűnözők, míg a harmadik azoknak a csoportoknak az együttes elutasítására szerveződött, amelyekkel szemben a leginkább toleráns a felnőtt társadalom (lányanyák, munkanélküliek, külföldiek). A típusok szerveződésében érdekes, hogy a fiataikorú elkövetők nem a BŰNÖZŐ típushoz tartoznak, ami azt mutatja, hogy a diákok gondolkodásában a fiatal bűnözők megítélése elválik a terroristák, kábítószerkereskedők stb. csoportjától. Hasonlóan érdekes, hogy a hajléktalanok és a munkanélküliek két különböző főkomponensben szerepelnek, illetve a homoszexuálisok megítélés az etnikai, valamint a vallási csoportokkal együtt szerepel.²³

A betegekhez való negatív viszony az átlagosnál jobban jellemzi a legfiatalabbakat (14 évesek) és a nem a megyében élőket, velük szemben a leginkább vallásosak (egyházhű csoport) és a lányok inkább toleránsak. Az etnikai-vallási előítélet elsősorban a fiúkat, az idősebbeket (18 évesnél idősebbeket), az ateistákat és a nem gimnazistákat jellemzi. A különböző bűnözők elutasítása az átlagosnál erősebb a lányoknál és a községekben élő fiataloknál, míg a leginkább semlegesen szemlélt csoportok elutasítása a szakmunkásképzősök és a legidősebbek (18 évesek és idősebbek) körében nagyobb az átlagosnál.

²³ Az összetartozó (egy főkomponenshez sorolt) változókat a főkomponens kialakításában játszott szerepüknek megfelelő sorrend alapján közöljük. Zárójelben a magyarázott variancia-hányad százalékát tüntettük fel. 1. BETEGEK (27,4) – alkoholfüggők, gyógyszerfüggők, kábítószerfüggők, AIDS betegek, fiataikorú elkövetők, hajléktalanok. 2. ETNIKAI-VALLÁSI KISEBBSÉGEK (12,9) – cigányok, zsidók, homoszexuálisok. 3. BŰNÖZŐK (8,6) – terroristák, kábítószer kereskedők, prostituáltak, szektatagok. 4. MÁSONK (6,4) – lányanyák, munkanélküliek, külföldiek.

A kérdőívben szereplő életelvek mindegyike inkább fontos a fiatalok számára (50 pont feletti átlagértékek). A különbség talán úgy fogalmazható meg, hogy a társas kapcsolatok harmóniáját biztosító elvek a leginkább, az anyagi és kognitív elvek, valamint a tudás, mint érték a legkevésbé fontosak számukra.

20. tábla
Életelvek („Mennyire tartod fontosnak a Te életedben a következő dolgokat?”
(százfokozatú skála átlagai)²⁴

Testi egészség	97
Szülőkkel való jó kapcsolat	96
Baráti összetartozás	94
Harmonikus párkapcsolat, családi élet	94
Egymás tiszteletben tartása	92
Kiállni a számodra fontos dolgok mellett	92
Anyagi biztonság	91
Közbiztonság	91
A veled egykorúakkal való jó kapcsolat	89
Tanulás, fejlődés	89
Közösség, ahová jó tartozni	88
A természeti környezet épsége	87
Erkölcös, tisztességes magatartás	87
A törvények betartása	85
Sikeresség	85
Sok pénz	82
Nyelvtudás	80
Technikai találmányok, gépek	80
Tanárokkal való jó kapcsolat	78
Közéleti, politikai tájékozottság	69

A fontosság alapján megítélt lehetséges életelvek négy jellegzetes típusba különültek el a főkomponens-analízis során. A leginkább domináns típusba a elsősorban a fegyelmezett élet és erkölcsös élet kritériumai tartoznak, a második típus a közösség és a párkapcsolat együttes fontosságát hangsúlyozza,

²⁴ Az eredetileg 10 fokozatú skála értékei: 1: egyáltalán nem fontos, 10: a lehető legfontosabb. A százfokozatú skála akkor lenne 0, ha minden válaszadó egyáltalán nem, s akkor venné fel a 100-as értéket, ha mindenki a lehető legfontosabbnak tartaná az adott elvet, jellemzőt.

a harmadik egyértelműen egyfajta utilitarista, sikerközpontú életelveket reprezentál, a negyedik elsősorban a különböző ismeretek és a tudás fontosságát emeli ki²⁵.

Ha a teljes minta átlagánál nagyobb score-átlagokat nézzük, a jogi-morális elvek együttes hangsúlyozása elsősorban a rossz anyagi helyzetű és alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekeit és ezzel összefüggésben, a szakmunkásképzőbe járókat jellemzi. A közösség és a párkapcsolat típus csak a lányok körében fontosabb az átlagosnál, míg az ANYAGI-SIKER típus a fiúk, a legjobb anyagi helyzetű családokban élők és az ateisták értékrendjében kiemelkedő. A tudást és tájékozottságot (TUDÁS típus) a legfiatalabbak (14-15 évesek), a legjobb anyagi háttérrel rendelkezők, a leginkább vallásosak (egyházhű csoport) és a gimnazisták az átlagosnál is jobban preferálják.

Az általános emberi jellemvonások közül szintén a társas kapcsolatokra vonatkozó jellemzőket preferálják leginkább, s a kreativitás, intolerancia és a vallásos hit fontosságát kevésbé hangsúlyozzák.

21. tábla
Emberi jellemzők preferenciája („Mennyire fontosak számodra a következő dolgok?”
(százfokozatú skála átlagai)²⁶

Szeretet	95
Tisztaság	94
Igazságosság	92
Önbizalom	92
Önállóság	91

²⁵ Az összetartozó (egy főkomponenshez sorolt) változókat a főkomponens kialakításában játszott szerepüknek megfelelő sorrend alapján közöljük. Zárójelben a magyarázott variancia-hányad százalékát tüntettük fel. 1. JOG-MORÁL (33,9) – törvények betartása, testi egészség, a természeti környezet épsége, szülőkkel való jó kapcsolat, közbiztonság, erkölcsös magatartás. 2. KÖZÖSSÉG (9,4) – baráti összetartozás, az egykorúakkal való jó kapcsolat, közösség ahol jó lenni, egymás tiszteletben tartása, kiállás a fontos dolgok mellett, harmonikus párkapcsolat. 3. ANYAGI-SIKER (7,7) - sok pénz, sikeresség, anyagi biztonság, technikai találmányok. 4. TUDÁS (5,3) - közéleti-politikai tájékozottság, nyelvtudás, tanárokkal jó kapcsolat, tanulás.

²⁶ Az eredetileg 10 fokozatú skála értékei: 1: egyáltalán nem fontos, 10: a lehető legfontosabb. A százfokozatú skála akkor lenne 0, ha minden válaszadó egyáltalán nem, s akkor venné fel a 100-as értéket, ha mindenki a lehető legfontosabbnak tartaná az adott jellemzőt.

Tartós párkapcsolat	91
Tudás	91
Lelki egészség	89
Lelkierő	89
Öntudat	89
Segítőkézség	89
Felelősségvállalás	88
Műveltség	88
Okosság	88
Együttműködő készség	86
Humor	86
Nyitottság, befogadó készség	86
Takarékosság	86
Alkalmazkodó készség	85
Kifejezőkézség	84
Fegyelmezetttség	82
Aktivitás	79
Mértékletesség	79
Hit valamiben (nem csak vallásos hit)	74
A másság tisztelete	72
Katarzis (érzelmi megtisztulás)	71

Bár meglehetősen sokféle és eltérő emberi értékek, illetve jellemzők fontosságának megítélését kértük a fiataloktól, a főkomponens analízis eredménye alapján mégis négy jól értelmezhető típussal jellemezhetjük a középiskolásokat.²⁷

A legnagyobb magyarázott variancia mellett az öntudatos, fegyelmezett és ugyanakkor segítőkész ember ideáltípusa jellemzi a FEGYELMEZETT-KOOPERATÍV elnevezésű főkomponenst. Ez a típus – hasonlóan a jogi-morális életelveknél megfigyeltékhez – az átlagosnál jobban jellemzi a szakmunkásképzős tanulókat, az alacsonyan iskolázott és legkevésbé jó anyagi helyzetű szülők gyermekeit, valamint a községekben élőket.

²⁷ Az összetartozó (egy főkomponenshez sorolt) változókat a főkomponens kialakításában játszott szerepüknek megfelelő sorrend alapján közöljük. Zárójelben a magyarázott variancia-hányad százalékát tüntettük fel. 1.FEGYELMEZETT - KOOPERATÍV (39,2) - fegyelmezetttség, együttműködő-készség, felelősségvállalás, takarékoság, segítőkészség, alkalmazkodó-készség, öntudat. 2. ÉP LÉLEK (6,8) - lelki erő, lelki egészség, kifejezőkézség, műveltség, mérsékletesség, katarzis. 3. NYITOTT (6,6) – humor, okosság, befogadó-készség. 4. TOLERÁNS (5,3) a másság tisztelete, hit valamiben, aktivitás.

A lelki sajátosságok mellett a műveltség együttes preferálása van jelen az ÉP LÉLEK típusban, amely – talán nem meglepő módon – az egyházhű fiatalok és a lányok körében népszerűbb az átlagosnál. Igen érdekes, a humort és a tudást, valamint a nyitottságot képviselő harmadik típus csak a megyeszékhelyen és a legjobb anyagi helyzetű háttérrel jellemezhető fiatalok értékrendjére jellemző az átlagosnál nagyobb mértékben. A toleráns magatartás, mint emberi érték, a nem feltétlenül vallásos hittel és az aktivitással tartozik egy típusba. Ez a típus a lányok mellett különösen a legidősebbeket és a gimnazistákat jellemzi.

A fiatalok önértékelése, illetve önbecsülése nagyon pozitív önképet mutat. Különösen a kooperációra való képességet hangsúlyozzák, de a legkisebb átlagpontoszámú kritikus önvizsgálat is inkább elfogadó, pontosabban pozitív.

22. tábla
„Jellemezd magad a következő szempontok szerint!”
(százfokozatú skála átlagai)²⁸

Hogyan tudok másokkal együtt, közösen dolgozni, tanulni	71
Hogyan tudok alkalmazkodni a változásokhoz	65
Milyen a tárgyi (szakmai) tudásom	65
Hogyan tudok egy idegen környezetbe beilleszkedni	65
Mennyire egészséges az életmódom	65
Hogyan tudom szóban és írásban kifejezni magam	64
Hogyan tudok kulturáltan vitatkozni	61
Hogyan nézek szembe saját hibáimmal, határainnal	59

²⁸ A skála eredeti értékei: 1: nagyon jó; 2: inkább jó; 3: inkább rossz; 4: nagyon rossz. A százfokozatú skála akkor lenne 0, ha minden válaszadó nagyon rossznak, s akkor venné fel a 100-as értéket, ha mindenki nagyon jónak tartaná magát az adott szempont szerint.

8. Iskola - lakóhely - Európa

Az iskola házirendjén kívül a középiskolások többsége számára ismeretlen a mindennapi életüket meghatározó olyan dokumentumok ismerete, mint az iskola szervezeti és működési szabályzata vagy a Diákjogi Charta.

23. tábla
„Tudod-e, mit tartalmaznak a következő dokumentumok?”
(százalékban)

	Igen	Nem	Nincs ilyen
Az iskolád házirendje	88	11	1
A diákönkormányzat szervezeti és működési szabályzata	38	60	2
Az iskolád szervezeti és működési szabályzata	28	69	3
A Köznevelési Törvény diákjogokkal kapcsolatos fejezetei	26	70	4
Az iskolád pedagógiai programja	20	78	2
Diákjogi Charta	14	71	15
Az Iskolaszék szervezeti és működési szabályzata	12	84	4

A diákjogok és kötelességek elsődleges információforrása az osztályfőnök (41 százalékos említési arány), illetve más nevelők, valamint a szülők (17-17 százalék). Ennél kevesebben említették meg az osztálytársakat, barátokat (11 százalék) és még kevesebben az iskolai diákönkormányzat diákvezetőit (7 százalék).²⁹

Tanulmányainak befejezését követően a középiskolások 36 százaléka inkább, míg 24 százaléka nagyon szeretné, ha Jász-Nagykun-Szolnok megyében telepedne le. A kérdésben megosztottak a diákok, mert az „egyáltalán nem szeretném” kijelentéssel 17, az „inkább nem szeretném” lehetőséggel 22 százalék értett egyet. A megyén belüli letelepedési célok

²⁹ A további említési arányok: 6 százalék: nem iskolai újságok, könyvek, kiadványok, rádió vagy TV műsorok; 4 százalék: az iskolai diákönkormányzat segítő pedagógusai; 3 százalék: iskolarádió, iskolaujság, iskolai kiadványok; 3 százalék: semmit nem tud a diákjogokról, kötelességekről; 2 százalék: más rokon, felnőtt ismerős; 1-1 százalék: más ifjúsági szervezet, illetve iskolán kívüli diákjogi segítő szolgálat.

többsége (51 százalék) területi szempontból Szolnok vagy környékére vonatkozik, emellett Jászberényt vagy környékét (13 százalék) és Jászárokszállást és környékét (7 százalék) említették értékelhető arányban. A választott térségben a fiatalok többsége (81 százalék) inkább városban szeretne élni.

A meglehetősen erős helyi kötődésnek is köszönhető, hogy a felkínált hat települési-regionális lehetőség közül a diákok 33 százaléka azt a várost (falut) választotta, ahol jelenleg él. Magyarország a fiatalok 31 százalékának, a lakóhely vidéke 11 százalékának, Európa 9 százalékának s a megye 8 százalékának jelent a legtöbbet – a többi lehetőséghez viszonyítva (a magas bejáró, illetve kollégista arány ellenére „ a város, ahol tanulsz” lehetőséget a diákok csupán 1 százaléka választotta).

A diákok egyharmada (34 százalék) tanácstalan annak eldöntésében, hogy Magyarországnak milyen európai országokkal kellene leginkább politikai-gazdasági kapcsolatokat kialakítani és fenntartani. A legtöbben (53 százalék) a nyugat-európai országokat említették, a közép-, vagy kelet-európai térség említése csupán 9-4 százalék volt.

Az Európai Unió tagság következményeit a középiskolások többsége pozitívnak véli. Ebben feltehetően annak is szerepe van, hogy a diákok 28 százalékát nagyon, 43 százalékát inkább érdekli az a kérdés, hogy Magyarország tagja lesz-e az Európai Uniónak (az „inkább nem érdekel” választ 17 százalék, a „nagyon nem érdekel” választ 12 százalék adta).

Az integrációtól a fiatalok munkalehetőségeiben és a tanulás feltételeiben egyaránt javulást várnak. A vidék-főváros közötti eltérés, illetve a jelenlegi egyenlőtlen esélyek megszűnésében már megosztottak, de a xenofóbiával rokon kijelentésekkel (külföldiek munkavállalása és tanulása a magyarok rovására) való egyetértés csak egy kisebbséget jellemez.

24. tábla
Az Európai Unióhoz való viszony. „Ha Magyarország tagja lesz az Európai Uniónak....”
(az „így lesz” válaszok százalékban)

... az emberek könnyebben tudnak munkát vállalni külföldön.	71
... a fiatalok könnyebben tudnak tanulni külföldön.	70
... a fiatalok könnyebben el tudnak helyezkedni.	63
... hozzá kell szokni a gyakori változásokhoz a munkahelyeken.	57
... a szaktudás, szakértelem többet fog számítani, mint az, hogy hogyan tudja menedzselni magát az ember.	54
... az erkölcsös magatartás számítani fog a munkahelyekre való felvételkor.	54
... a vidéki fiatalok több lehetőséghez jutnak	54
... a budapesti fiatalok több lehetőséghez jutnak.	44
... az egyéni teljesítmény számít majd inkább, mint az, hogy mennyire tud valaki csapatban dolgozni.	33
... a munkavállalásnál hátrány lesz, ha valaki dohányzik.	32
... a külföldiek elveszik a munkalehetőséget a magyarok elől.	27
... a külföldiek elveszik a tanulási lehetőséget a magyarok elől.	17

Az EU tagság néhány következményét megfogalmazó változók bevonásával elvégzett főkomponens analízis alapján a középiskolások egy optimista és egy pesszimista forgatókönyvre épülő vélemény típussal jellemezhetők.³⁰

Az EU csatlakozással kapcsolatban a gimnazistákat, a legidősebbeket, a magasán iskolázott és a legjobb anyagi helyzetű szülők gyermekeit, valamint a leginkább vallásos (egyházhú) fiatalokat jellemzi a minta egészének átlagától nagyobb optimizmus. A PESSZIMISTA vélemény típus az átlagosnál nagyobb mértékben csak a legfiatalabbak (14-15 évesek) gondolkodásában van jelen.

³⁰ Az összetartozó (egy főkomponenshez sorolt) változókat a főkomponens kialakításában játszott szerepüknek megfelelő sorrend alapján közöljük. Zárójelben a magyarított variancia-hányad százalékát tüntettük fel. 1. OPTIMISTA (23,1) - a fiatalok könnyebben tudnak tanulni külföldön, a vidéki fiatalok több lehetőséghez jutnak, a fiatalok könnyebben tudnak elhelyezkedni, az emberek könnyebben tudnak munkát vállalni külföldön, az erkölcsös magatartás számítani fog a munkahelyi felvételnél, a szaktudás és szakértelem többet fog számítani, a budapesti fiatalok több lehetőséghez jutnak. 2. PESSZIMISTA (14,6) – a külföldiek elveszik a munkalehetőséget a magyarok elől, a külföldiek elveszik a tanulási lehetőséget a magyarok elől, hozzá kell szokni a gyakori változásokhoz a munkahelyeken, az egyéni teljesítmény számít majd inkább, a munkavállalásnál hátrány lesz, ha valaki dohányzik.

9. A kutatási eredmények alapján megfogalmazható javaslatok

- A kutatás során vizsgált problémakörök szorosan kapcsolódnak a fiatalok tágan értelmezett szocializációjához. A szocializációs faktorok közül legfontosabb családi hatások befolyásolása egyrészt generációs léptékkal mérhető, időigényes folyamat, másrészt elsősorban a társadalmi alrendszerek egészét érintő, országos politikai döntések által lehetséges. Természetesen ez nem jelenti a helyi (megyei és településszintű) elsősorban szociál- és ifjúságpolitikai koncepciók kidolgozásának és érvényesülésének mellőzését.
- A megye középiskolás korú fiataljainak iskolai szocializációját nagymértékben meghatározza a torz iskolai "immobilitás". Keményebben fogalmazva, már az alsófokú képzésben is megfigyelhető "kasztyosodás" a középfokú intézményekben még inkább egyértelmű: a magasan iskolázott szülői háttér (és az ezzel járó kedvezőbb anyagi helyzet) elsősorban a későbbi érvényesülést (továbbtanulást) biztosító gimnáziumokban tanulókat jellemzi. A kedvező családi háttér másik faktora, a lakóhely urbanizáltsága szintén differenciál, mivel a megyeszékhelyen élő fiatalok kedvezőbb családi háttérrel jellemezhetők.
- A családi háttér és az iskolatípusok közötti összefüggések azért fontosak, mert a kutatás eredményei szerint a szakmunkásképzős tanulók jelentősen gyakrabban tapasztalják családi-rokoni körben a különböző deviáns jelenségeket, amelyek erőteljesen befolyásolják a dohányzási, alkohol- és drogfogyasztási szokások kialakulását. Ily módon a preventív, megelőző programokat leginkább a szakmunkásképző iskolákban érdemes bevezetni, s amennyiben lehetséges, a szülők bevonásával. Ez nem jelenti más iskolatípusok mellőzését, hiszen az alkoholfogyasztás például iskolatípustól

függetlennek bizonyult, sőt, a magasabb végzettségű szülők gyermekeit valamivel intenzívebb alkoholfogyasztás jellemzi.

- A alkoholfogyasztás és dohányzás, mint prevenciók téma kiemelt fontosságát (és a megelőző programoknak már az általános iskolás korban elkezdődő bevezetését) két kutatási eredmény is indokolja: 1. A dohányzás és alkoholfogyasztás szorosan összefügg a drogfogyasztással. A rendszeresen dohányzók között magasabb a legitim és az illegitim drogot fogyasztók aránya, mint a másik két csoportban, s a dohányzást csak kipróbálók között is többen fogyasztottak valamilyen drogot, mint a soha nem dohányzó tanulók között. A rendszeres alkoholizálás - hasonlóan a rendszeres dohányzáshoz - szintén nagyobb mértékben valószínűsíti a drogfogyasztást. 2. A fiatalok többségénél 14-15 évesen történt az első alkoholfogyasztás, s kezdődött el a rendszeres dohányzás. Az első cigaretta élménye viszont a többség számára 14 éves kor előtti évekhez kötődik. Eltekintve a szipuzástól, a már fogyasztók többsége számára az illegitim drogfogyasztás kipróbálása a 15 éves kortól idősebb években történt. 3. A különböző drogok fogyasztásához képest az alkoholfogyasztással és dohányzással szemben jóval elnézőbbek a fiatalok és a felnőtt társadalom jelentős része.
- Nagyobb hangsúlyt érdemes helyezni az iskolai nevelőmunkára, ezen belül a tanár szocializátor szerepének megerősítésére. Az eredmények tanulsága szerint jelenleg a tanárok referencia-, illetve problémamegoldó szerepe szinte a nullával egyenlő a fiatalok számára: súlyos konfliktushelyzetben a fiatalok többsége érthetően a szüleihez fordul, csupán 1 százalékuk említette a tanárokat. Ennél is riasztóbb adat, hogy iskolai konfliktus esetén osztályfőnökét a tanulók csupán 23 százaléka nevezte meg potenciális segítőként.

- Az iskola közösségi és tudásközvetítő szerepének erősítése szintén fontos feladat. Nyilván az alacsony társadalmi szervezeti aktivitással is összefügg (a közéleti-politikai vagy érdekvédelmi szervezetekben csak elvétve található középiskolás tag) az érdekvédelmi - és tanulói szervezetek iránti passzivitás és ismerethiány. Azonban nehezen cáfolható, hogy mégis az iskolák vezetése (tanárok és tanulók) tehetnek a legtöbbet annak érdekében, hogy ne legyen egyértelmű, hogy az iskola házirendjén kívül a középiskolások többsége számára ismeretlenek olyan, a mindennapi életüket meghatározó dokumentumok, mint az iskola szervezeti és működési szabályzata vagy a Diákjogi Charta. Az eredmények azt jelzik, hogy a fiatalok nem az iskolai vagy a felnőtt társadalom által közéletinek-politikainak definiált, hanem inkább a szabadidő és sport szervezetek tagságát preferálják.
- Az intézményi-önkormányzati szféra számára a látszólag egyértelmű eredmények mellett mégis vannak feladatok az értéknevelés területén. Bár teljesen egyértelmű, hogy a fiatalok kivétel nélkül elutasítják a társadalmi normák és a hétköznapi értékítéletek által stigmatizált cselekedeteket, a kérdőívben szereplő életelvek mindegyike inkább fontos a fiatalok számára. Azonban a tudás, mint érték a legkevésbé fontos számunkra és a magas "maga módján vallásos" választ adók aránya, valamint a templomba járók alacsony száma arra enged következtetni, hogy a fiatalok többsége feltehetően fogékony a különböző vallásos - nem feltétlenül egyházi keretek között működő - szervezetek által közvetített értékek befogadására. A konzisztens és morális elvek közvetítése az alkohol- és drogfogyasztás gyakoriságánál és veszélyességének megítélésénél is megfigyelhető: a vallásos fiatalokat kevésbé jellemzi a fogyasztás és a fogyasztókkal szembeni elnéző magatartás.